

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

در آمدی بر آموزش و سواد مالی و اقتصادی از قرآن کریم

زمستان ۹۸

مقدمه

تبیین آموزش و سواد مالی-اقتصادی در قرآن کریم کاری عظیم و مهم و گسترده است که تمام آن در یک مقاله قابل ارائه نیست، از این رو عنوان مقاله درآمدی بر آموزش و سواد مالی-اقتصادی است.

مقاله بسیاری در باره سواد مالی-اقتصادی تحقیق کرده اند اما تا آنجایی که بررسی شد هیچکدام به نقش سواد مالی در قرآن کریم اشاره نکرده بودند به عنوان مثال:

در مقاله ای اثربیدگلی و کریم خانی، برای واشکافی و فهم ابعاد مختلف سواد مالی، تلاش می شود زمینه های سیاسی و اقتصادی منجر به پیدایش این مفهوم تبیین شده و ارتباط آن با سایر مقوله های نظری مانند نئولیبرالیسم، اقتصاد بازار، بازار کارا و غیره توضیح داده شود. از آنجا که سواد مالی مولود عصر مالی سازی است، به ناگزیر مالی سازی و دلایل بروز آن نیز تبیین می شود. هدف آن است که سواد مالی از طریق تبیین جایگاه و تأثیر آن در کلیت سیستم اقتصادی و اجتماعی حال حاضر توضیح داده شود. به همین دلیل، ارتباط، سواد مالی با مالی سازی را واکاوی مالی می کند و برای توضیح پدیده مالی سازی به دلایل بروز و ظهور اندیشه نئولیبرالیسم متوسل می شود. پس از تبیین شرایط اقتصادی و اجتماعی موجد سواد مالی و تأثیر و جایگاه آن، تعاریف مختلف ارائه روش شده برای این واژه، روش های سنجش آن و نیز مهم یافته ترین پژوهش های اخیر مرور می شود. (بیدگلی و کریم خانی، ۱۳۹۵، ۲۵۱)

هم چنین مهربانی در مقاله ای به سواد مالی در آموزش اشاره کرده است:

او در مقاله خود از رویکرد های آموزشی که می توانند حداقل توجهی کیفیت و اثربخشی آموزش را بالا ببرند اشاره کرده هم چنین به آموزش پنهان که اگر سواد مالی به طور ضمنی و از طریق درس های دیگر آموزش داده شود اثربخشی و کارایی آن نیز بیشتر می شود. او در مقاله خود به اینکه برای سواد مالی باید از روش های فعال همچون حل مسئله و بازی استفاده کرد اشاره می کند و بیان می کند سواد مالی مختص سن مشخصی نیست و از پیش دبستانی موضوعیت می یابد. مهربانی به نقش معلمان و فعال کردن خانواده نیز اشاره می کند و اینکه قبل از آموزش مالی باید معلمان را ابتدا توجیه کرد هم چنین درباره ی نقش فعال خانواده نیز توصیه کرده که خانواده به ویژه مادران می توانند نقش کلیدی در آموزش مالی به فرزندان داشته باشند.

در این مقاله ابتدا به برخی از تعاریف موجود در مقاله پرداخته شده سپس سعی شده تا به برخی از آیات قرآن کریم که در ارتباط با سواد مالی-اقتصادی اشاره شود و چون آیات مربوط به آموزش قبلا و طی مقالات متعدد و مختلف مورد بررسی قرار گرفته اند اینجا مورد بررسی قرار نمی گیرد.

متن

ابتدا به تبیین و تعریف برخی واژه های مهم موجود در مقاله می پردازیم:

۱. آموزش:

مفهوم آموزش برخلاف پرورش یک نظام نیست بلکه فعالیتی است هدف مدار و از پیش طراحی شده که هدفش فراهم کردن فرصتها و موقعیتهایی است که امر یادگیری را در درون یک نظام پرورشی تسهیل کند و سرعت ببخشد. (شعبانی، ۱۳۹۸، ۶۱)

به سراغ کتاب روانشناسی پرورشی نوین دکتر سیف رفته و معنای آموزش را از آنجا جستجو می کنیم:

براون و اتکینس (۱۹۹۱) آموزش را به عنوان " فراهم آوردن فرصتهایی برای اینکه دانش آموزان یاد بگیرند" تعریف کرده اند. سیدل و شاولسون (۲۰۰۷) آموزش را به عنوان "خلق محیطهای یادگیری که در آن فعالیتهای مورد نیاز یادگیرندگان برای ساختن دانش و کسب توانایی تفکر به حداکثر می رسد" تعریف کرده اند. هم چنین آموزش را فعالیتهایی را که معلم به قصد آسان کردن یادگیری در یادگیرندگان به تنهایی یا به کمک مواد آموزشی انجام می دهد" تعریف کرده اند. در پایان این تعاریفی که برای آموزش شد اگر بخواهیم برای آموزش تعریف جامع تری بیابیم این است "هرگونه فعالیت یا تدبیر از پیش طرح ریزی شده که هدف آن آسان کردن یادگیری در یادگیرندگان است" تعریف میشود. (سیف، ۱۳۹۷، ۳۵)

در تعاریفی که برای آموزش شد، این را باید در نظر بگیریم که آموزش معنای متفاوتی با تدریس و پرورش و حرفه آموزی دارد که تفاوت آموزش با پرورش این است که آموزش هدف های دقیق تر و جامع تری نسبت به پرورش دارد و هم چنین تفاوت آن با تدریس این است که تدریس حتما باید در حضور معلم صورت گیرد و تعامل بین معلم و دانش آموز حتما باید باشد در صورتی که در آموزش صرف تعامل بین دانش آموز و معلم ضروری نیست و اینکه آموزش صورت های مختلفی همچون آموزش از راه دور، آموزش از طریق تلویزیون، رسانه، فیلم و... صورت می پذیرد.

۲. سواد

به نظر شما سواد به چه معناست؟ آیا سواد فقط به معنای توانایی خواندن و نوشتن است؟

مفهوم سواد در قرن گذشته، تغییرات بسیاری کرده است و تاکنون چهار مفهوم برای سواد توسط یونسکو به صورت رسمی اعلام شده است.

اولین تعریف:

توانایی خواندن و نوشتن

اولین تعریفی که از سواد در اوایل قرن بیستم ارائه شد، صرفاً به توانایی خواندن و نوشتن زبان مادری معطوف بود.

دومین تعریف:

اضافه شدن یاد داشتن رایانه و یک زبان خارجی

در اواخر قرن بیستم، سازمان ملل تعریف دومی از سواد را ارائه کرد. در این تعریف جدید، علاوه بر توانایی خواندن و نوشتن زبان مادری، توانایی استفاده از رایانه و یاد داشتن یک زبان خارجی هم اضافه شد. بدین ترتیب به افرادی که توان خواندن و نوشتن، استفاده از رایانه و صحبت و درک مطلب به یک زبان خارجی را داشتند، با سواد گفته می شد.

سومین تعریف:

اضافه شدن دوازده نوع سواد

سازمان ملل در دهه دوم قرن بیست و یکم، باز هم در مفهوم سواد تغییر ایجاد کرد. در این تعریف سوم ماهیت سواد تغییر یافت. مهارت‌هایی اعلام شد که داشتن این توانایی و مهارت‌ها مصداق باسواد بودن قرار گرفت. این مهارت‌ها عبارتند از:

۱. سواد عاطفی: توانایی برقراری روابط عاطفی با خانواده و دوستان

۲. سواد ارتباطی: توانایی برقراری ارتباط مناسب با دیگران و دانستن آداب اجتماعی

۳. سواد رسانه‌ای: این که فرد بداند کدام رسانه معتبر و کدام نامعتبر است.

۴. سواد تربیتی: توانایی تربیت فرزندان به نحو شایسته

۵. سواد رایانه‌ای: دانستن مهارت‌های راهبری رایانه

۶. سواد سلامتی: دانستن اطلاعات مهم درباره تغذیه سالم و کنترل بیماری‌ها

۷. سواد نژادی و قومی: شناخت نژادها و قومیت‌ها براساس احترام و تبعیض نگذاشتن.

۸. سواد بوم‌شناختی: دانستن راه‌های حفاظت از محیط زیست

۹. سواد تحلیلی: توانایی شناخت، ارزیابی و تحلیل نظریه‌های مختلف و ایجاد استدلال‌های منطقی بدون

تعصب و پیش فرض

۱۰. سواد انرژی: توانایی مدیریت مصرف انرژی

۱۱. سواد علمی: علاوه بر سواد دانشگاهی، توانایی بحث یا حل و فصل مسائل با راهکارهای علمی و عقلانی.

۱۲. سواد مالی: توانایی مدیریت مالی خانواده، دانستن روش های پس انداز و توازن دخل و خرج.

چهارمین تعریف:

علم با عمل معنا می شود.

با این حال به تازگی یونسکو یک بار دیگر در تعریف سواد تغییر ایجاد کرد. در این تعریف جدید، توانایی ایجاد تغییر، ملاک با سواد قرار گرفته است یعنی شخصی با سواد تلقی می شود که بتواند با استفاده از خواننده ها و آموخته های خود، تغییری در زندگی خود ایجاد کند. در واقع این تعریف مکمل تعریف قبلی است زیرا صرفاً دانستن یک موضوع به معنای عمل به آن نیست. در صورتی که مهارت ها و دانش آموخته شده باعث ایجاد تغییر معنادار در زندگی شود، آن گاه می توان گفت این فرد انسانی با سواد است. (برداشت از وبسایت یونسکو)

۳. سواد مالی:

سواد مالی می تواند دربردارنده ی مفاهیمی از نوع آگاهی مالی، دانش و علم در خصوص محصولات مالی و موسسه های مالی و مفاهیمی چون مهارت های مالی مانند توانایی محاسبه پرداخت بهره ترکیبی و به طور کلی توانایی مالی در خصوص مدیریت پول و برنامه ریزی های مالی باشد، اگر چه در عمل این مفاهیم باهم همپوشانی دارند و مشترک هستند. (حنیف زاده، ۱۳۹۴، ۱۲۶)

سواد مالی توسط بنیاد مالی تحقیقات آموزشی انگلستان به شرح ذیل تعریف شده است: توانایی قضاوت آگاهانه و تصمیم گیری موثر در استفاده از منابع پولی و مدیریت آن (نکتور و همکاران، ۱۹۹۱)

اگر تعریف های جدیدتر سواد را مبنای تعریف سواد مالی قرار دهیم، سواد مالی عبارت است از: مجموعه توانایی هایی که باعث می شود فرد در موضوعاتی مستقیم یا غیر مستقیم به پول مربوط می شود، به طور منطقی تصمیم گیری کند و رفتار کند. (مهرابی، ۱۳۹۳، ۱۳)

برخی اشاره های قرآن کریم در مورد سواد مالی و اقتصادی

۱. ذخیره سازی و پس انداز

ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَحْصِنُونَ

ترجمه آیه: پس از آن ، هفت سال سخت (و خشکی و قحطی) می آید ، که آنچه را برای آن سالها ذخیره کرده اید ، می خورند جز کمی که (برای بذر) ذخیره خواهید کرد.(یوسف، آیه ۴۸)

در واقع این آیه به زمان حضرت یوسف(ع) و خواب پادشاه مصر اشاره دارد که هفت سال فراوانی نعمت و هفت سال خشکی و قحطی مصر را فرا میگیرد که در این هفت سال قحطی باید از ذخایر سالهای قبل استفاده کرد، به اضافه اینکه باید به فکر بذر آن سال هم باشند و چیزی از ذخیره انبارها را برای آن نگه دارند.(تفسیر نمونه)

همان طور که در این آیه اشاره شد مردم مصر باید هفت سال را که فراوانی نعمت بود، به ذخیره کردن می پرداختند و هفت سال قحطی از آن استفاده می کردند. در واقع این آیه می تواند مصداقی برای پس انداز و ذخیره سازی(به عنوان یکی از مصداق های سواد مالی) باشد و استفاده از آن ذخیره و پس انداز در روز مبادا که باید هر فردی با آن آشنا باشد.

۲. راه دستیابی و کسب مال هم چنین بستگی سلامت اجتماع به سلامت اقتصاد

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا.(نساء، ۲۹)

ای کسانی که ایمان آورده اید! اموال یکدیگر را به باطل (و از طرق نامشروع) نخورید مگر اینکه تجارتي با رضایت شما انجام گیرد. و خودکشی نکنید! خداوند نسبت به شما مهربان است.

این آیه در واقع زیربنای قوانین اسلامی در مسائل مربوط به مبادلات و معاملات مالی را تشکیل میدهد. این آیه هرگونه تصرف در مال دیگری که بدون حق و بدون یک مجوز منطقی و عقلانی بوده باشد، ممنوع شناخته شده و همه را تحت عنوان باطل که مفهوم وسیعی دارد، قرارداد است. بنابراین هرگونه تجاوز، تقلب، معاملات ربوی، معاملاتی که حد و حدود آن مشخص نیست، خرید و فروش اجناسی که فایده منطقی و عقلانی در آن نباشد، خرید و فروش وسایل گناه، همه در تحت این قانون کلی قرار دارند. سپس در جمله بعد به عنوان یک استثناء می فرماید: مگر این که تصرف شما در اموال دیگران از طریق داد و ستدی باشد که از رضایت باطنی دوطرف سرچشمه بگیرد. طبق این بیان تمام معاملات مالی و انواع تجارت ها که در میان مردم رایج است چنانچه از روی رضایت طرفین باشد و جنبه معقول و منطقی داشته باشد از نظر اسلام مجاز است. سپس در جمله بعد مردم را از قتل نفس باز میدارد که اشاره دارد به این نکته: اگر روابط مالی مردم براساس صحیح استوار نباشد و اقتصاد جامعه به صورت سالم پیش نرود و در اموال یکدیگر به ناحق تصرف کنند جامعه گرفتار یک نوع خودکشی و انتحار خواهد شد.(تفسیر نمونه)

در این آیه نیز به راه های کسب و دستیابی مال حلال (یکی از مصداق های سواد مالی-اقتصادی) اشاره کرده است. هم چنین بیان کرده است در صورتی اقتصاد جامعه به صورت سالم پیش نرود جامعه گرفتار یک نوع خودکشی خواهد شد. هم چنین می توان اشاره کرد در صورتی که فرد وضعیت اقتصادی مناسبی داشته باشد و شغل مناسبی داشته باشد کمتر فکر خودکشی به سرش خواهد زد.

۳. قرض دادن به نیازمندان

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (بقره، ۲۴۵)

کیست که به خدا «قرض الحسنه ای» دهد، (و از اموالی که خدا به او بخشیده، انفاق کند)، تا آن را برای او، چندین برابر کند؟ و خداوند است (که روزی بندگان را) محدود یا گسترده می سازد؛ (و انفاق، هرگز باعث کمبود روزی آنها نمی شود). و به سوی او باز می گردید (و پاداش خود را خواهید گرفت).

وام دادن به خداوند به معنی انفاق فی سبیل الله است و به گفته بعضی مفسران، انفاق هایی است که در راه جهاد می شود، زیرا در آن زمان تهیه هزینه های مختلف جهاد بر دوش مبارزان مسلمانان بود. در حالی که بعضی دیگر معتقدند: هرگونه انفاقی را شامل می شود، هرچند بعد از آیه جهاد وارد شده است. ولی تفسیر دوم با ظاهر آیه سازگارتر است، اصولاً انفاق در راه خدا، و کمک به نیازمندان و حمایت از محرومان، همان کار جهاد را می کند، زیرا هر دو مایه استقلال و سربلندی جامعه اسلامی است. (تفسیر نمونه)

نتیجه گیری

همانطور که اشاره شد، قرآن کریم دارای معارف و مفاهیم بس عمیق و پیچیده است که نیازمند تفکر و تامل بیشتر و عمیق تر است. با توجه به پژوهش هایی که در حوزه سواد مالی در قرآن کریم انجام شد، قرآن کریم در تمامی حوزه های سواد اعم از مالی و تربیتی و اخلاقی و... دارای معارف عمیق و پیچیده ای است که تلاش بیشتر محققان و پژوهشگران به ویژه معلمان (به عنوان پایه گذاران اصلی تربیت) که تعلیم و تربیت آنها براساس قرآن باشد را می طلبد.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. ابوالفتحی، عین الله، بابایی، عباس، رضایی نژاد، فرشاد، ۱۳۹۵، بررسی رابطه سواد مالی مدیران مدارس و ویژگی جمعیت شناختی، صفحه ۴۶
۳. حنیفه زاده، محمد، ۱۳۹۴، حسابرس، صفحه ۱۲۶
۴. سیف، علی اکبر، ۱۳۹۷، روانشناسی پرورشی نوین، صفحه ۳۵ تا ۳۶
۵. شعبانی، حسن، ۱۳۹۷، مهارت‌های آموزشی و پرورشی، صفحه ۶۱
۵. مکارم شیرازی و جمعی از نویسندگان، ناصر، ۱۳۹۵، تفسیر نمونه
۵. مهربانی امید، ۱۳۹۳، رشد معلم، ۳۱، صفحه ۱۳ تا ۱۵
۶. مهربانی، امید، ۱۳۹۴، رشد معلم، ۳۳، صفحه ۶ تا ۸

